

INGLIZCHA SOLIQ LEKSIK BIRLIKLARINING TARJIMA QILISH MUAMMOLARI

O.S. Axmedov

*professori, filologiya fanlari doktori (DSc),
O'zDJTU, Uzbekistan, Tashkent*

Annotatsiya: Ushbu ilmiy tezis inglizcha soliq terminlarining o'zbek tiliga tarjima qilishdagi o'ziga xos xususiyatlarga va muammolarga bag'ishlangan. Shuningdek, sohaga oid leksik birliklarning kontekstual va diskursiv tahlili amalga oshirilib, ularning tarjimadagi adekvat masalalar o'rin olgan.

Kalit so'zlar: soliq terminlari, leksik birliklar, leksik-semantik va struktur xususiyatlar, uslubiy bo'yoqdorlik, tarjima, konotativ ma'no, denotativ ma'no

Ingliz tili soliq terminologiyasi bilan umumadabiy til orasida o'zaro, uzviy munosabat mavjud bo'lganligi bois terminologik tizimda umumlisoniy leksik-semantik jarayonlar kuzatiladi. Ya'ni, umumiste'moldan soliq terminologik tizimiga o'tgan leksemalar o'z shaklini o'zgartirmay kognitivlik asosida sohaga oid yangi ma'nolarni ifodalashda ham faol qo'llanadi. Bunday stilistik bo'yoqqa ega bo'lgan leksik birliklar soha terminlari tarjimasida birmuncha qiyinchilikni yuzaga keltirmoqda. Umuman, tilshunoslikda stilistik birliklarni u yoki bu til me'yorlariga mos, muvofiq tarjima qilish o'ta murakkab va mas'uliyatli ish sanaladi. Bu hol terminologik tizimni ham chetlab o'tmaydi. Konnotativ ma'noni o'zida aks ettiruvchi birliklar terminologiyaga xos bo'lmagan hodisadir.

Ingliz tili soliq va bojxona sohasi doirasida qo'llanadigan bunday leksemalar tarkibidagi semantik, pragmatik xususiyatlarni aniqlashtirish jarayonida ikki tilli (inglizcha-o'zbekcha) izohli lug'atlarga tayaniladi. A.V. Fedorov to'g'ri ta'kidlaganidek: Tilning har bir vositasi to'g'ridan-to'g'ri yoki bilvosita uslubiy vositalar ifodasi uchun xizmat qilishi mumkin. Har bir til hodisasi bayon etilgan fikrning semantik ko'lamidan qat'i nazar ma'lum darajada uslubiy bo'yoq kasoliq etishi mumkin.

Bu fikrlar ingliz tili soliq terminologik birliklariga ham taalluqli. Demak, lisoniy birliklarning bunday xususiyati til ma'lumotlarining barcha jihatini hisobga olgan

holda, lingvistik tarjimashunoslik uchun asos bo'lib xizmat qiladigan qiyosiy stilistika bilan tarjima nazariyasini yanada yaqinlashtiradi.

Anglashiladiki, qiyoslanayotgan ingliz va o'zbek tili soliq terminologik birliklarining mazmuniy, uslubiy va pragmatik jihatdan o'zaro funktsional mos kelish-kelmasligiga ahamiyat qaratish tarjima adekvatligini ta'minlovchi muhim omildir. Q. Musaev talqinida: "Stilistik muammolar lingvistik tarjima tarkibida muhim o'rin egallaydi. Stilistika lingvistikaning tahlil ob'ekti sifatida ko'p jihatdan tarjima bilan chambarchas bog'liqdir. Stilistikaga xos barcha xususiyatlar lingvistik tarjimashunoslikka ham to'la aloqador bo'lib, tarjimaning lisoniy tahlili masalasiga atroflicha yondashishni, chunonchi, til hodisalarining qurilish, me'yor va an'ana kabi omillar bilan bog'liqlikda tadqiq qilinishi talab qilinadi.

Stilistik birliklar obrazlilikka ega bo'lganligi bois nutqning badiiy-tasvir vositalari sifatida fikrni uslubiy bo'yoqdor va jozibali qilib ifodalashga xizmat qiladi. Ular asosan adabiyotshunoslikda badiiy asar tilining ta'sirli bo'lishini ta'minlaydi.

Ingliz tili soliq soliq terminologiyasida stilistik bo'yoqqa ega bo'lgan terminlar mavjudligini kuzatish mumkin. Ular soliq sohasiga oid terminlar bilan yondosh holda birikib, birikma termin shaklida qo'llanadi. Masalan: **brake** – umumadabiy tildagi leksik ma'nosi "tormoz", **tax brake** – "soliq to'lovlarini oshirish yo'li bilan iqtisodiyot rivojlanishini bo'g'ish". **Shield** – leksik ma'nosi "qalqon", **tax shield** – "soliq yukini kamaytirish", "soliq imtiyozi", "soliq to'lashdan himoyalanih" kabi ma'nolarni o'zida aks ettiradi. Jumladan: *this is the tax shield provided by the debt – bunday soliq imtiyoziga kredit orqali erishildi.*

In some contexts (the analysis of financial leases, for example) depreciation tax shields are treated as safe, nominal cash flows and are discounted at an after tax borrowing or lending rate – Ayrim holatlarda (xususan, moliyaviy lizing tahlilida), qarz berilgandan yoki qarz olingandan so'ng amortizatsion soliq himoyasi mutlaq ishonchli nominal pul oqimi sifatida ko'rib chiqiladi va soliq stavkasidan chegirma qilinadi.

Barrier – umumadabiy tildagi leksik ma’nosi “to’siq”, **customs barrier** – “bojxona bojlarini oshirish yo’li orqali importni cheklash”. **Haven** – leksik ma’nosi “bandargoh”, soliq terminologiyasida *haven* – *bandargoh* leksemasining *tax – soliq* termini bilan birikishi natijasida *tax haven* birikmali termin hosil bo’lgan. Ushbu termin xalqaro soliq qonunchiligiga muvofiq, *chet ellik sarmoyadorlarni jalb qilish maqsadida muayyan davlat tomonidan soliq imtiyozlarini berish yo’li orqali ularga shart-sharoitlar yaratish, soliq va bojlar eng quyi stavkada undiriladigan hudud*, ma’nosini anglatadi. Keltirilgan jumlaning tarjimasiga e’tibor bering:

*It is not unusual for companies to shift their headquarters to a **tax haven** when they fear political hazards in the country in which they are based.*

*Ko’pincha, kompaniyalar o’zlarining mamlakatlarida joylashgan bosh idoralarini siyosiy vaziyatlar keskinlashganda **soliq imtiyozi** yaratilgan va tinch boshpana hisoblangan davlatlarga ko’chiradilar.*

*Shuningdek, ...**tax havens** are also popular with criminals as means by which their illgotten gains can be «**laundered**» and come out clean.*

***Soliq imtiyozlari** yaratilgan va tinch boshpana hisoblangan joylar noqonuniy yo’llar bilan mablag’ topayotgan jinoiy shaxslarni o’ziga butkul jalb qiladi. Chunki, ular hufyona shaklda jamg’argan sarmoyalarini u yerda “**yuvib va tozalab olishlari**” mumkin.*

Ingliz umumadabiy tilida mavjud bo’lgan *hike* leksemasi o’zbek tiliga “*sayohat qilmoq, yayov sayr qilmoq, ekskursiya qilmoq*” ma’nolari orqali tarjima qilinadi. Ushbu so’z *tax – soliq* terminiga birikib, **tax hike** tarzida kelishi tarjimada ancha murakkab vaziyatni yuzaga keltiradi. Chunki, bunday terminlarni so’zma-so’z tarjima qilish mutlaqo noto’g’ri ma’noni keltirib chiqaradi. Mazkur birikma termin matnda soliq termini vazifasini bajaradi.

*A **tax hike** on company-owned cars will likely further depress sales – Kompaniya avtomobillariga solinadigan **soliqni oshishi** ularning sotuvini kamayishiga olib keladi.*

Homeowners fulminated against the tax hikes – Uy egalari soliqlarning oshishiga qarshi chiqishdi.

His economic plan, with its tax hikes and spending cuts, will slow the economy – Uning iqtisodiy rejasi bo'yicha soliqlarning oshishi va xarajatlarning qisqarishi iqtisodiyot rivojini sekinlashtiradi.

Terminologiyada kishilikning iqtisodiyotga oid muayyan faoliyat turlari ham o'z aksini topgan bo'lib, umumadabiy tildan terminologik tizimga chuqur kontseptual bosqich orqali o'tishi tabiiy va ijtimoiy hodisadir. Terminlar tilga, til esa kishilarga tegishli. Lingvokognitiv tadqiqotlar bevosita "antropotsentrizm" yo'nalishi omillari bilan chambarchas bog'liq. Antropotsentrizm ilmiy tadqiqotlarda asosiy tamoyil hisoblanib, tadqiqot ob'ekti markaziga, avvalo, inson omili qo'yiladi. SHunday ekan, soliq terminologik birliklari ham bevosita antropotsentrizm tamoyiliga bog'liqlikda tadqiq etilishi maqsadga muvofiq. Jumladan, ingliz umumadabiy tildagi **brainpower** qo'shma so'zning aynan, so'zma-so'z tarjimasi "miya kuchi, aqliy qobiliyat, aqliy zakovat" ma'nolari bilan talqin qilinadi. Lekin, **brainpower** qo'shma so'zi soliq sohasi termini sifatida "soliq mexanizmini takomillashtirish borasida zehni o'tkir kishilar"ga nisoliqatan qo'llanadi. Ingliz umumadabiy tildagi **brainstorming** leksemasi aqliy hujum ma'nosini ifodalaydi. Ammo, uni soliq maxsus termini sifatida aqliy hujum tarzida talqin qilish mutlaqo noto'g'ri. **Brainstorming** iborasida soha termini sifatida "sohaga oid murakkab muammoning jamoaviy muhokamasi, muammoning jamoaviy yechimi" tushuniladi. Masalan: *when the boss doesn't know the solution of the problem he calls us all into his office for a brainstorming session and more often than not we find the answer – Qachonki boshliq muammo yechimini topa olmasa, u bizni jamoaviy muhokama uchun o'z idorasiga chaqiradi va biz tez vaqt ichida muammoni hal qilamiz.*

Anglashiladiki, umumadabiy ingliz tili leksik qatlamiga oid leksemalarning soliq terminlari bilan o'zaro birikuvi natijasidagi semantik xususiyatlar, metaforik

ko'chish, uslubiy bo'yoqdorlikning aks etishi orqali soha terminologik birliklari mavqeini egallashga ulgurib, terminlar vazifasini bajarmoqda.

Bu kabi uslubiy bo'yoqdor, ko'chma ma'noga ega terminlarni bir tildan ikkinchi tilga tarjima qilish o'ta murakkab ish ekanligini inobatga olgan holda soliq terminlarini unifikatsiyalash, terminologiyadagi har xillikni bartaraf etish, soha terminlari orasida eng optimal terminlarga aniqlik kiritib, muqobillarini to'g'ri tanlash bugungi kunning o'tkir va dolzarb masalalaridan biriga aylangan. Ingliz tili soliq terminlarini tarjima qilishdagi turli talqinlarni bartaraf qilishga esa terminologiya tamoyillariga tayanish orqali erishiladi. Unifikatsiyaning asosiy talablaridan biri ham terminlarning leksik-semantik xususiyatlari nuqtai nazaridan bir-biriga muvofiqligi, mosligi, iste'molda faol qo'llanishiga qarab eng optimalini tanlashdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Abduazizov A.A. Tilshunoslikka kirish nazariyasi. - T.: Sharq, 2010. - 262 b.
2. Abduazizova D.A., G.A. Asilova «English-Russian-Uzbek dictionary-phrasebook for customs officers (Bojxona xodimlari uchun inglizcha -ruscha - o'zbekcha lug'at-so'zlashgich)». - T.: 2013.
3. Axmedov O.S. Ingliz va o'zbek tillarida soliq-bojxona terminlarining lingvistik tahlili va tarjima muammolari. Filol.fan-ri.dok-ri diss. 2016. 256 b.
4. Fedorov A.V. Osnovi obshiy teorii perevoda // Vvedenie v teoriyu perevoda. - M.: 1968. - 231 s.
5. Korol'kevich V.A., Korol'kevich Yu.V. Anglo-russkiy slovar' jivogo finansovo-ekonomicheskogo yazika. - M.: 2003. - 462 s.
6. Osikova L.N. Angliyskiy yazik, nalogi i nalogooblojenie. - M.: 2006. - 269 s.